
Buda Attila

FRANCIA NÉGYES AVAGY A KÖRÜLMÉNYEK TÁNCA

(Részlet egy életrajzi bevezetőből)

*Csak magamat tudtam méltónak hozzád
És hozzáám méltónak csak tégedet.
(Szabó Lőrinc: Nyári hajnal)*

Őszre azonban, ha nem is úgy, ahogyan Ferenc József még 1914-ben elképzelte, a háború véget ért. A katasztrofális vereségek és a gazdasági élet rohamos hanyatlása következtében a monarchia hadserege felbomlott, s a különböző nemzetiségű katonák tömegével hagyták el a frontokat, illetve szolgálati helyeiket. Szabó Lőrinc¹ sem maradt tovább Lugoson, néhány napi debreceni tartózkodás után, végleg leszámolva a kisszerű családi körülményekkel, felutazott Budapestre, régóta tervezett vágyait valóra váltani. Lakóhelyének megváltoztatásában persze főleg az utóbbi, irodalmi ambícióinak beteljesülése ösztönözte, de erre biztatta Czellár Ferenc is, aki ebben az időben már Dienes Kató komoly udvarlója volt; mindketten a budapesti lehetőségeket ajánlották figyelmébe. Maga Dienes Kató 1918 szeptemberétől szintén a pesti egyetem hallgatója lett. Szabó Lőrinc, Juhász Gézának írt egyik ekkori levele alapján tudható, hogy november 10-én, némi elemózsiával és természetesen könyvekkel megrakva érkezett a fővárosba, jövőre hódításai helyére, amelytől kezdetben ugyanúgy tartott, ahogyan évekkor előtte Debrecentől. Ismerősei nem voltak, egzisztenciája a semmivel egyenlő, s képlékeny terveit csupán a siker erős áhítozása támogatta meg. Azt biztosan tudta, hogy tanulni akar s azt is, hogy valamilyen módon kapcsolatot kell keresnie az irodalmi élettel.

Első budapesti albérlete a Damjanich utca 7. szám alatt volt. Lakásviszonyai ezután még hosszú ideig ziláltak maradtak, ezt csak rövid időre szakította meg a Gráf-féle ismeretség és Babits Mihály segítsége. Pályaválasztásában – saját elbeszélése szerint – először bátyja boldogulása befolyásolta, hiszen az őszi, még háborús szemesztert a Műegyetem gépészmérnöki karán kezdte el. Ide azonban szinte csak beiratkozott, mert két hét múlva már a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarának német-latin-francia szakát – Szabó Lőrinc más és más időpontokban más és más szakokat nevezett meg az előbbi három közül – választotta, Kőhalmi Béla szerint elsősorban az itt tanító Babits és Riedl miatt. Utóbbi név elfogadható, de Babits Mihály² csak 1919 első negyedében

kezdte meg előadásait a budapesti egyetemen, kinevezését az egyetemváltáskor még nem lehetett tudni. Volt debreceni osztálytársainak és barátainak emlékezései viszont az egyetemváltást Dienes László hatásának tulajdonították, őt Szabó Lőrinc még 1918 tavaszán ismerte meg Debrecenben. Dienes Szabó Ervin halála után a Fővárosi Könyvtár vezetője lett, s már a Budapestre készülő, a megélhetést lehetővé tevő pénzkereseti forrás után érdeklődő fiatal embernek segíteni próbált azzal, hogy valamilyen könyvtári foglalatosságot javasolt neki. November elejéig az ekkor már egyetemista Dienes Kató volt a közvetítő, Lugosra és Debrecenbe küldött soraiból úgy tűnik, hogy testvére 1918 őszétől számított Szabó Lőrincre. Amit azonban ő kezdetben valami okból nem vett igénybe, – az is lehet, hogy nem volt még megfelelő könyvtári hely –, s a fővárosba érkezését követően először házitanítóskodásból tartotta fenn magát, s kezdte meg egyetemi tanulmányait. Dienes László, aki „*vasárnapként többször látott magánál ebéden*” (Vers és Valóság) azért is jelentős szereplő Szabó Lőrinc ismerősei között, mert 1919 nyarán ő ajánlotta Stefan Georgét a figyelmébe. Legalábbis ezt írta a Föld, Erdő, Isten kötet bevezető magyarázatában élete végén. A magyarázat azonban nem áll összhangban a korabeli dokumentumokkal, ugyanis már egy 1919. február 20-án kelt, Révész Ágnesnek címzett levelében „*apám, császárom, istenem*” jelzőkkel emlegette a német költőt. Mindez azt mutatja, hogy sokszor kérdéses, az általában Szabó Lőrinc elmondásában és utólag megörökített események valójában hogyan és mikor zajlottak le. Nehezen hihető például, hogy a november közepén Budapestre érkező Szabó Lőrinc ekkori beiratkozását a műegyetemre az egyetemi szabályok lehetővé tették volna, az pedig még inkább, hogy két hét után, kb. november végén átiratkozhasson a bölcsészkarra, a félév vége előtt néhány nappal. Persze meg lehet, hogy a zilált háborús viszonyok, vagy a jelenleginél is nagyobb egyetemi szabadság ezt valóban lehetővé tették. Mattyasovszky Erzsébet évtizedekkel későbbi emlékezései szerint 1918 őszén mutatták be neki a katonaruhás Szabó Lőrincet az egyetemen, ezt követően pedig baráti körük egy ideig közös volt; de emlékezésében az időrenddel bajok vannak, megállapításai pontatlanok, s befolyásolja azokat a Tücsökzene nem egy verse is. Mindenesetre Szabó Lőrinc katonai leszerelési igazolványának dátuma: 1918. december 4. Eddig mindenféleképpen hordania kellett a csukaszürke egyenruhát – ő még ezután is viselte –, az igazolás hátoldalán pedig az olvasható, hogy 1919. január és február hónapjára is felvette főiskolai illetményét. Amihez valószínűleg igazolnia kellett valamilyen oktatási jogviszonyt. Kérdés azonban, hogy milyent? Tény az is, hogy egyetemi órarendje csak 1919-ből maradt fenn, s Békés István, aki 1918 novemberi leszerelése után még egy fél évet debreceni jogászokodással töltött el, a következő évben találkozott Szabó Lőrincel az egyetemen. De a dátumok ebben az utólag írt emlékezésben is bizonytalanok, s nem segíti a probléma

---

megoldását az sem, hogy a Szabó Lőrinc-filológia pillanatnyilag nélkülözi az egyetemi tanulmányok bármilyen, hivatalos iratát is. Az viszont biztos, hogy Szabó Lőrinc a második választást sem tartotta végleges megoldásnak, hiszen „már első félévben kijelentette, hogy nem akarja a bölcsészeti fakultás nyolc félévét végighallgatni és nem szándékozik tanítani, mert író lesz.” Szabó Lőrinc 1945-ben megemlítette, hogy még Debrecenben Ady és Heine verseinek hatására döntötte el, hogy életcélul a költői mesterséget fogja választani. S nyilvánvalóan ebben erősítette meg az is, ahogyan később Babits Mihály fogadta. Mivel azonban állandó keresete nem volt, s rendszeres otthoni támogatásra sem számíthatott, Budapestre érkezését követően mégis házitanítóskodásra szorult. Ez azonban szerencsével járt, mivel tanítványánál megismerkedett Gráf Ferenc borkereskedővel, aki megkedvelte, s élete végéig támogatójává, atyai jóakarójává lett. Az első gyors segítség abból állt, hogy Gráf 1919 elején befogadta az ifjú egyetemistát Podmaniczky utcai kényelmes lakásába, ahol ő ez év novemberéig otthont talált.

Szabó Lőrinc Budapestre már tekintélyes mennyiségű önálló vers és műfordítás birtokában érkezett. Jogosan sarkallta a becsvágy, hogy mihamarabb értő kezekbe juttassa azokat. Ady és Babits ígézetében érkezett – utóbbi lépett Heine helyébe –, de a nagybeteg, halála előtt álló Adyval már nem találkozhatott. Babits Mihállyal való személyes megismerkedése élete egyik legnagyobb eseményévé vált, barátságuk, annak meglazulása, majd mindkét fél részéről a történetek rezignált tudomásul vétele egyaránt nagy hatással volt Szabó Lőrinc pályájára. De a homály itt is kísért. A fiatalabb pályatárs s idősebbről, a vele együtt töltött időszakról, főleg annak halála után, többször nyilatkozott és emlékezett, s kapcsolatuknak kiemelt helyet juttatott a Tücsökzenében is, illetőleg a verseit kommentáló magyarázatokban. Ezek az utólagos ismeretek azonban nem egy esetben ellentétesek a korabeliekkel. A *Vers és Szorongás* sorai arra utalnak, hogy bölcsészkar-i évfolyamtársai kapacitálták, hogy vigye el költeményeit a Nyugathoz, vagyis a megismerkedés az egyetemváltás után a szerkesztőségben történt. Van azonban ebben a versben egy sor, amely – talán önkénytelenül – mások kapacitálására is utal: „*ezek / ezek is hozzá kényszerítetek,*”. Ekkori ismerősei, Békés István és Kőhalmi Béla viszont az évfolyamtársak készletét kihagyó, vagy arról nem tudó változatot örökítették meg: szerintük Dienes László mutatta be Szabó Lőrincet Babitsnak. A kétféle verziót azonban egy bizonyos ponton összhangba lehet hozni. Az 1918-as év első részében ugyanis a szeptember 30-án elhunyt Szabó Ervin és Babits Mihály közös pacifista akciót terveztek, találkoztak a Fővárosi Könyvtárban is, s Szabó Ervin szeptember 14-én írta neki az utolsó levelét. A könyvtárban Babits nyilván beszélt Dienessel is – persze máshol is találkozhattak –, aki nagy valószínűséggel említést tett Szabó Lőrincről is, s esetleg azonosította avval a gimnazistával,

---

akinek Baudelaire-fordítását évekkel korábban Dienes Kató vitte el a Szabóky utcába. E kettős emlék hatására, meg persze verseinek értékei miatt fogadta az idősebb költő avval a kitüntető szívéllyességgel Szabó Lőrincet, ahogy ez a Tücsökzenében olvasható. Újabb probléma azonban, hogy mindez mikor történt. A *Babits műhelyében* című emlékezésben Szabó Lőrinc 1918 végére, majd ugyanott pontosítva a „*sorradalmas*” novemberre tette első találkozásuk dátumát, s a Szabó Lőrinc-irodalom ezt a dátumot vette át. A Kisnaplóban viszont, amely szinte a történetekkel egyidőben keletkezett, 1919 januárját adta meg, minden részletezés nélkül. Talán inkább az utóbbi fogadható el, egyrészt, mert közelebb volt a tényleges időponthoz, másrészt, mert ez jobban értelmezhetővé teszi a történeteket: miután januárban Dienes László ajánlása, említése (esetleg személyes bemutatása) után a szerkesztőségben felkereste, majd miután a szerkesztő kedvezően nyilatkozott, a szokásosnál később kezdődő egyetemi órákon is találkoztak, s az Ady-szeminárium névsorát már Szabó Lőrinc állította össze, ami egyben közelebbi ismeretségük nyitánya is lehetett. Bár Szabó Lőrinc 1919. március 10-én Juhász Gézának küldött levelében, amelyben részletesen beszámolt egyetemi körülményeiről, többek között arról is, hogy Jászi Oszkár és Babits Mihály is előadásokat fog tartani, egy szót sem ejtett arról, hogy utóbbival személyesen megismerkedett volna. S 1951-ben a katonaság számára készített önéletrajzában is mellőzte a dátum pontos megadását: „*Az egyetemen Babits Mihály mellé kerültem, akit verseimmel és versfordításaimmal már előbb felkerestem a Nyugat szerkesztőségében és aki csakhamar barátjává fogadott.*”

Babits Mihály, aki a Budapestre érkezett Szabó Lőrinc számára, később az első számú legfontosabb emberré vált, 1918-ban töltötte be a harmincötödik évét. Az egyetem elvégzése és vidéki tanítókodás után 1911-ben előbb újpesti, majd hamarosan budapesti lakos lett, különböző gimnáziumok magyar-latin szakos tanára. Először Rákospalotán, aztán a tisztviselőtelepi Szabóky utcában lakott, munkahelyeihez viszonylag közel. 1908 őszén a Nyugat megbecsült szerzőjévé vált, 1917-től neve szerkesztőként is szerepelt, igaz, hogy Osvát mellett elég nehéz volt ennek a feladatnak megfelelni. 1918-ig már három kötet verse jelent meg, amelyek egyfelől fokozódó megbecsülést, másfelől értetlenségeket vontak maguk után. Tanulmányai, A gólyakalifa című regénye, Dante-fordításának első része mind-mind alkotóereje nagyságát mutatták. Magánélete azonban nem alakult szerencsésen. A félénk, szórakozott, de gyermekkorában eredendően nyílt kisfiúból a családi hatások, a véglegessé nem válhatott egyetemi barátságok, szerelmi csalódásai, munkakezdő éveinek hányódásai, s a verseit az első pillanattól kísérő, értetlen és rosszindulatú támadások szemérmes, zárkózott, rendkívül érzékeny, önmagát rejtegető, befelé élő egyéniséget formáltak. Bonyolult személyiségében költészete modernitásának tudata, – amely inkább a régmúlt eszméihez, mint a félmúlthoz, vagy az újhoz kapcsolódott –,

---

az önfelmutatás vágya s lelkiállapota, az érdemtelennek tartott külvilágtól való visszahúzódás kívánsága, valamint saját személyiségének önmaga általi leértékelése ellentétbe kerültek egymással. Az ilyen diszkrepancia nem tartható fenn a végtelenségig maradandó személyiségbeli károsodás nélkül: a diszharmonikus hatások közt hányódó szellem egyre szomjasabban kereste az oldódást. Amit azonban részben ő tett lehetetlenné, életelvihez való következetes ragaszkodásával, minőségvágyával és teljességigényével. A másik nemhez fűződő érzelmi viszonya ugyan gazdag volt, a cselekvéstől azonban félelmei, amelyek néhány kudarcos próbálkozása újbóli megisméltődését vetítették elé, visszatartották. Partnerkapcsolatainak sikertelenségében a fentiek mellett szerepet játszottak még az anyához fűződő negatív érzések, másrészt éppen az anyja által a másik nemet leértékelő, s a fia által kiválasztott személyeket erős kritikának alávető viselkedése. Hozzájárultak mindehhez azok a támadások, amelyek a világháború kitörése után már nem költészetét, hanem személyét vették célba. Babits ugyanis az első pillanattól kezdve szembeszállt a hadakozás céljaival, a felesleges áldozatokat termő összecsapásokkal. Játszottam a kezével (1915) című verse után hazafiatlansággal vádolták meg, s a következő év elején a VKM alkalmatlannak találta arra, hogy a fiatalságot nevelje, ezért az egyik Tankerületi Hivatalba helyezték át. Az erősen pedagógus hajlamú Babitsnak ez rendkívül rosszul eshetett, s a hivatalbeli munkát is csak néhány napig bírta. Az év végén állásügye és egzisztenciája rendeződött ugyan, de néhány hónap múlva, a Fortissimo (1917) című vers miatt immár vallásgyalázással vádolták meg. Az 1918-as év háborús szörnyűségei érzékeny idegrendszerére jelentős hatást gyakoroltak, s mindez szokatlan reakciókban is megnyilvánult, ahogyan erről a vele kapcsolatos korabeli emlékezések egy része is említést tett.

Mindezeket a körülményeket figyelembe kell venni a gyorsan elmélyülni látszó barátság elemzésekor. Kezdetben az oldódás és az érvényesülés vágya nem került szembe egymással, hiszen a szerkesztő a tizennyolc (tizenkilenc?) éves fiatalember verseinek és fordításainak értékét nyomban felismerte. Azonnali kiadásukat ugyan nem javasolta, ellenben – Szabó Lőrinc emlékei szerint – szerzőjüket meghívta magához, s már a harmadik találkozás alkalmával összetegeződtek. Lehet azonban, hogy ezeket a dátumokat, időjelzéseket (nem a tényeket!) is az életút költői (ön)értelmezési kísérleteként lehet csak elfogadni. Az mindenesetre érdekes, hogy ebben az időszakban íródott leveleiben erről nem tett említést senkinek, pedig mindig beszámolt arról, ami sikereivel és olvasmányjaival állt kapcsolatban. Ez a motívum egyébként szintén a *Babits műhelyében* című írásban olvasható először, s azután került a *Tücsökzene Reviczky utca 7* című versébe. Mindenesetre ezzel az ismerettséggel lakáskérdésének ideiglenes megoldása mellett, írói terveinek végrehajtása útjából is elhárultak az akadályok. A kapuk megnyíltak előtte, ami ezután történhetett, kizárólag képességeinek függvényévé vált.

Babits Mihály 1919. január 25-én kinevezték a budapesti egyetem esztétika tan-
székére egyetemi tanárnak, május 5-én pedig a magyar irodalom és a világirodalom
professzorának. A második félév azonban nem kezdődött meg a szokásos időben,
mert az egyetemi autonómiát képviselő és féltő professzorok tiltakoztak az ő kine-
vezése ellen is, ezért első előadássorozatát csak március közepétől tartotta közép-
iskolai tanároknak, továbbképző jelleggel. Április elsejétől pedig „Az irodalom
elmélete” címen hirdetett órákat, – az első április 8-án volt –, illetve Ady-
szemináriumot tartott. Nyilvánvaló, hogy Szabó Lőrinc, aki március 21-e után
Dienes László segítségével végre álláshoz jutott az Országos Könyvtárügyi Hivatal
és Bibliográfiai Központban, kellő rendszerességgel nem tudott részt venni az
oktatásban: „*csaknem kizárólag az új tanórák óráit látogattam, Babits és Laczkó-órákat,
tisztelőből és kíváncsiságból*”. Mivel azonban az Ady-szeminárium leendő hallgatói
sokan voltak, Babits az ismerőst kérte meg, hogy válassza ki a legmegfelelőbbeket.
E feladatnak Szabó Lőrinc becsülettel eleget is tett, s Babits előadássorozatának
részletei is azért maradhattak az utókorra, mert azt írásban is rögzítette. (Rajta kívül
még Fábry Zoltán és Nagy Sándor is megörökítette annak egy-egy összefüggő
részletét.) Ismeretségük azonban a tegeződés ellenére – feltéve, hogy ekkor már
tegeződtek –, a tanár-diák hierarchiát nem lépte még át; februártól ugyanis Babits
egyfelől Csinszka³ közeledését igyekezett számára elfogadható mederbe terelni,
másfelől írni kezdte „Timár Virgil fia” című kisregényét, amely bizonyos vonatko-
zásokban éppen a Komjáth Aladárral,⁴ általánosabban pedig a mester-tanítvány
kapcsolattal szemben táplált illúziói végkövetkeztetését tárgyasítja. Önmagában
ezek is lefoglalták energiáit, de emellett fel kellett dolgoznia valahogy egyre erősö-
dő csalódottságát a korábban általa is kívánt és támogatott társadalmi rendszer
megváltozásában, pontosabban a megváltozott társadalmi rendszer változatlan
módszereiben, s emellett egyetemi és a Nyugattal kapcsolatos elfoglaltságai is vol-
tak; az év elejétől rá hárult ugyanis a folyóirat tényleges szerkesztése. Az 1919-es év
első felében azt a baráti közelséget, amit Szabó Lőrinc később sugallt, az is cáfolja,
hogy neve ebben az időben Csinszka Babitsnak írt leveleiből hiányzik, míg Kom-
játhy Aladárt sokszor említette, s Babits családi levelezésében is csak 1920. no-
vember 12-én olvasható először Szabó Lőrinc neve, míg Komjáthyé korábban is
már többször. Mivel ebben az időszakban Szabó Lőrinc Gráf Ferenc jóvoltából
lakással is rendelkezett, nyáron vendégük lehetett balatonföldvári nyaralójukban,
volt munkahelye, szükség esetén Dieneséknél kosztolhatott, nem volt elég indok,
hogy az egyetemi lehetőségeken túli kapcsolatot alakítson ki Babits Mihállyal. A
rövid tanév befejeztével pedig ezek a lehetőségek is megszűntek, s találkozásaik
legfeljebb a kávéházakra szorítkoztak, amiről kicsit később a Kisnapló hűségesen
beszámolt, valamint megmaradt a Dienesék-alapozta távoli ismeretség. Mindez
megváltozott azonban augusztusban. Bár Dienes László már július végén ismeret-
len helyre távozott Budapestről, Szabó Lőrinc még augusztus első napjaiban is

---

bejárt munkahelyére. A Peidl-kormány bukása után azonban mindenki számára világossá lett az újabb változások visszafordíthatatlansága, ami egyben munkahelyének megszűnését is jelentette. Ekkor kérhette, más pártfogója nem maradván, Szabó Lőrinc Babits segítségét, aki augusztus 19-én titkáruul ajánlotta Szabó Dezsőnek vagy Komjáthy Aladárt, vagy Szabó Lőrincet. A két Szabó kapcsolata a fiatalabbnak újabb ismeretségeket hozott, s ebből az időből megőrzött feljegyzéseiből az derül ki, hogy a Babitshoz főződő ismeretség csak egy volt a sok közül; igaz, szeptember 13-án itt említette őt először keresztnevén. De az világosan kiteszik naplójából, hogy minél többet volt a közelében, minél jobban megismerte, annál kritikusabban viszonyult hozzá.

Szabó Lőrinc 1919 novemberében ismét albérlet szorult, mivel Gráf Ferenc visszajövele után a kényelmes lakást el kellett hagynia. Harmadik egyetemi félévét nem kezdte el, elsősorban megélhetési nehézségei miatt mondott le végleg az intézményes oktatás örömeiről. Decembertől vezetett Kisnaplójának oldalán írók, költők, kritikusok, irodalomtörténészek és más művészek, kiadók, stb. nevei olvashatók, akik között Babitsot is sűrűn emlegette. A napló oldalain nyomon követhető ismeretségük kibontakozása, amelynek legnagyobb felhajtó ereje mindkettőjük irodalmi érdeklődése volt. Ősszel Szabó Lőrincnek már szabad bejárása volt a Reviczky utcai emeleti lakásba. Bár Babits karácsonykor egy hétkötetes Adalbert Stifter-gyűjteménnyel ajándékozta meg (ő pedig Babitsot egy Stefan George-kötettel); de a Szentestét mégis Gráfék társaságában töltötte. 1920 februárjában Szabó Lőrinc új albérletbe költözött a Visegrádi utcában, de ez is hasonló volt az előzőhöz. Írói, pontosabban műfordítói tehetségének növekedését a különböző közleményeken túl az is mutatta, hogy március közepén titkos szerződést kötött Babitscsal Erato címmel tervezett gyűjteménye egy részének lefordítására, majd pedig Tóth Árpád és Babits társaságában hozzáfogtak Charles Baudelaire verseinek fordításához. Az őt korábban pénzzel is segítő Babits, látva helyzetének reménytelenségét, májusban üzenetet hagyott neki, hogy költözzön hozzá a Reviczky utcába, s Szabó Lőrinc július elejétől mintegy tizenkét hónapot töltött fizikai közelségében is, eleinte harmadikként Komjáthy Aladárral, majd 1921 elejétől Török Sophie-val⁵ megosztotta a háromszobás lakáson. A tücsökzene 245. versében ugyan az áll, hogy „*két év vele, két év nála*” (*Két év*); ez az időmeghatározás azonban legfeljebb első részében fedti a valóságot, a Reviczky utcai huzamos tartózkodás ideje nem volt sokkal több tizenkét hónapnál.

Ezen a ponton egy több évtizedes, hivatalosan és fennhangon soha ki nem mondott, ám pletykaszintű szóbeszédben és jólértesültséget fitogtató, kutakodó rosszindulatban számtalanszor megjelenő vád tisztázása miatt hosszabb kitérőt szükséges tenni, aminek indokoltságát az is alátámasztja, hogy maga az irodalomtörténet sem volt képes még szebenézni a tárgyalandó problémával,

---

amely feltevésként ível át és éled fel időről-időre az irodalomközeli, netalán azt gyakorló nemzedékekben. Ez a gyanú a következő: vajon Babits Mihály és Szabó Lőrinc, általánosabban pedig Babits Mihály s a vele szorosabb ismeretségben álló fiatalok kapcsolatát nem a homoszexualitás motiválta-e?

Anélkül, hogy a nemi szerepek és viselkedések összes (genetikai, pszichológiai, mentális, szociokulturális, stb.) aspektusát itt részletesen vizsgálni és elemezni lehetne, tehető előzetesen is néhány megjegyzés. Először is nyilvánvaló, hogy, amennyiben e feltételezésnek volt egyáltalán bármi alapja, – akár csak elgondolásban, akár végrehajtott aktusban is – akkor azt a résztvevők halálukig kellőképpen rejtegették, ami a közvélekedésnek a homoszexualitással kapcsolatos reakcióit ismerve, tökéletesen érthető. De az is biztos, hogy az emberi kapcsolatok a velük egy időben keletkezett alkotásokban, illetve a magánélettel összefüggő írásokban (pl. levelezésben) ott hagyták nyomukat, amit az utókor dekódolni s értelmezni képes. Ilyen utalások, sőt konkrét megjegyzések a XX. századi magyar irodalom néhány alkotójának leveleiben felfedezhetők, ezek széleskörű közlése éppen emiatt nem is valószínűsíthető. Babits Mihály és Szabó Lőrinc alkotásaiban, valamint levelezésében azonban hasonlóan a leghalványabb nyoma sincs. Arról nem is beszélve, hogy a szenzációra és botrányra vágyó pletykaéhség mindig elfelejti, bármilyen emberi kapcsolatnak a nemek egyezése vagy különbözőése csupán a kereteit hozza létre, tartalommal azt a résztvevő felek töltik meg; nincs tehát semmiféle ok, indok és legfőképp indulat, a változó szokáson és a könnyen irányítható közhangulaton kívül, amely az egyiket a másik fölé helyezhetné; hacsaknem a mindenkori harcmezők vágóhídjainak áldozatai, akiket ugye, valahogy mégis elő kell állítani. Ezenkívül: eltekintve attól, hogy az ilyen jellegű kiközösítésekben egyfelől rejtett, önmagának tért követelő szándékot, másfelől ebből következő nyílt kirekesztést (ad absurdum: megsemmisítést) lehet felfedezni, amelyek mellett maga is stigmatizálás oka legfeljebb hivatkozásul szolgál, sőt: nem ritkán a címkézés csupán utólagos indok egy céljában eltitkolt érdek vagy érdekek által kiváltott (el)pusztító, diszkreditáló cselekvéssorozat megokolásul; a homoszexualitással megjelöltekre vonatkozó vélemények egy, a konstrukciót létrehozókétól eltérő, legtöbbször nem is szexuális jellegű viselkedés magyarázhatatlanságát, felszólító, nyugtalanító, mert különböző, számonkérő, számvetésre készítő jellegét igyekeznek eltörölni, hatálytalanítani vagy legalább semlegesíteni. Az utókor, amely már rég nem ismeri a bizalomra épülő, és a tudás örömteli – ez értelmi és nem érzelmi irányultság – átadására vonatkozó szándékot, azt, amelyik legfőképp a pszichikum megváltozásával lát csak lehetségesnek bármilyen, az emberiség egészét érintő változást, nem véletlenül magyarázza így a számára érthetetlen tényeket. Az, aki életében soha nem tapasztalta magában az értelemre vágyó szellem szomjú sóvárgását gondolkodó, azaz férfias, de nem okvetlenül férfi és férfi közötti barátság után, aki

---

nem tudja, hogy vannak emberek, akik számára más öröm szinte nem is létezik, mint a világ általuk felismert összefüggéseinek hozzájuk hasonló autonóm és kreatív személyiségeknek való átadhatósága; az semmit sem képes felfogni Babits Mihály cselekedeteinek mozgatórugóiról. Saját elvek és saját tudás szerint nevelt tanítványok, akik idővel barátta lesznek, s akikkel szellemi közösséget lehet alkotni; ezt szerette volna, és ez nem teljesült életében sohasem.

A vád azonban, mindezek előreengedése után is képtelenség, mert az egykor létezett testi és lelki körülmények egyaránt cáfolják. Szabó Lőrincnek erre egészen egyszerűen nem volt szüksége, hiszen a Kisnapló feljegyzései szerint ilyen igényeit, – néha Komjáthy Aladárral együtt – a Magyar utca egyik nyilvánosházában, a Fridában elégítette ki; emellett voltak hosszabb-rövidebb ideig tartó alkalmi partnerei is, mint például Zorka, Rippl-Rónai József modellje, akit még a Reviczky utcába is felvitt, amikor Babits nem volt otthon. („Később is sokszor meglátogatott a Reviczky utca 7-ben Babitsnál, én meg őt az Elemér utcában.” – Vers és valóság). Másfelől Babits, aki Csinszkát, azon túl, hogy személyes tulajdonságai is elfogadhatatlanok voltak számára, azért sem vette feleségül, mert tartott Ady halálon túli átkától⁸, ami mégiscsak az immateriális világ körébe tartozó gátlások egyike; hogyan is ment volna bele egy olyan, azonos neműek közötti kapcsolatba, amely ráadásul Oscar Wilde esete óta az egész művelt világ álságos megbotránkozását vonta maga után, s főleg aktív és tevőleges cselekedeteket kívánt? Ugyancsak a Kisnaplóban olvasható, hogy egy alkalommal, amikor Szabó Lőrinc és Komjáthy Aladár újból elindultak a kuplerájba, vitték volna magukkal Babitsot is, de ő nem ment. A naplóíró ezt úgy kommentálta, hogy Babits félt; Babits írásainak ismerői viszont így módosíthatják a minősítést: az önmagát „késettszemű ember”-ként jellemző költő 1919-ben nem akart már senkit sem magához engedni a világból, intim szféráját a lehető legkevesebb személyre, önmagára szűkítette. Ezt mutatják az égy évvel később keletkezett, „Költészet és valóság” című vallomásának sora is: „Semmit sem akartam volna már, csak hogy békét hagyjanak; ne kelljen szólnom semmit, csak amit már ezerszer megszoktam; rendes agglegényéletet, kávéházakat, csak egypár embert körülöttem, akik már bútorok: halált az életben.” A szóbeszéd, amely közvetetten Szabó Lőrincet is érintette, először Breszkovszky Ede egyik 1911-es, a Népszavában megjelent írásában olvasható, amelyet ő Babits egész írói-költői tehetségének megkérdőjelezése után, mintegy ultima ratióként tartott szükségesnek megemlíteni, rájátszva a bebörtönzött angol költő körüli indulatokra. Második nagy eljövetele akkor következett be, amikor kiderült, hogy a Baumgarten-örökség kedvezményezettje Babits Mihály, s a rokonok, e vádat is felelevenítve, próbálták megsemmisíteni a végrendeletet. 1941 után, mivel Babits Mihály személyének élő jelenléte (azaz: mások által látott hatalma) megszűnt, a korábbi, ilyen irányú vádak írásbeli terjesztése értelmét

vesztette, ám az 1945 utáni években a közbeszédnek bizonyos terein ismét lehetőség nyílt azok terjesztésére. Ebben az időben ugyanis az irodalmi és kulturális élet különböző pozícióiba olyanok is bekerültek, akik korábban megítélteik, esetleg támogatóik voltak, s akik úgy érezték, a hálát, amire köteleztek volna őket a korábbi pártfogás, önmaguk érdekében s a kényszerítő korszaknak is engedve, halkán, ám annál hatásosabban kell ellensúlyozniuk. Heller Ágnes például emlékezései kötetében⁷ megemlíti, hogy a pesti egyetemen Bóka László milyen érdekes történeteket adott elő Babits Mihály szerelmi életéről, illetve annak a hiányáról. Ez, az egyetemi évekből fennmaradt emlékkép pontosan mutatja azt a mélységet, amelybe a magyar kultúra ebben az időben jutott.⁸ Az ország első egyetemén, a hazai tudományosság egyik fellegvárában, ahelyett, hogy a XX. század egyik igen jelentős alkotójának műveiről érzékeny és értő előadások hangoztak volna el, az előadó csupán arra érezte feljogosítva magát, hogy választott szerzője – általa oly jól ismert? – szerelmi életének körülményeit taglalja a hallgatók előtt. Egyébként mindenről lehet beszélni, akár erről is; de a művek helyett? Vagy mindez csak ügyetlen fogalmazás lett volna részéről? A tudáshiány kompenzálása a jólértesültség köntösében? A parancsoló korkívánatokra vonatkozó tiltások oldási kísérlete az életkorral (és a tapasztalatokkal) járó cinizmus köntösében? Hogy pedig a mag milyen jó talajba hullott, azt mi sem bizonyítja jobban, mint ez: ahelyett, hogy nyugvópontra és az életrajz megfelelő helyére került volna ez a kérdéskör; újból és újból feltámad a néha agresszív indulatot is magába foglaló bizonytalanság: volt-e, s ha igen, milyen testi kapcsolat Szabó Lőrinc (és Komjáthy Aladár), s Babits Mihály között? Mindez azt mutatja, hogy az esztétikai-ideológiai eredetű megalapozás következtében bálványnak hitt, vagy bálványként látott alkotó műveinek száműzése, majd amikor az már abszurdá vált, lefokozása többek között e rafinált vádra alapozva vált lehetségessé, amelynek az volt az erre fogékony közegnek szóló, ki nem mondott, többértelmű üzenete, hogy Babits a fiatalságot nem csupán művészileg, de testileg is aberrálta.

A második kitérőt az ígéretesen kezdődő mester-tanítvány viszony megszakadásának kell szánni. A mesterére támadó tanítvány, a tanítványt megtagadó mester a kultúra évszázados folyamata alatt mintegy arhetípussá vált, s hallgatólagosan feltételez a megismerkedés, valamint a kölcsönös elfogadás után egy hosszabb-rövidebb nyugalmi s egy igen változó hosszúságú konfliktusokkal teli szakaszt. Szabó Lőrinc monográfiái is elfogadják ezt a korszakolást, egyfelől „két ellentétes egyéniség ellentétes nosztaligájá”-t látva (Kabdebó Lóránt), másfelől így összegezve Szabó Lőrinc első kötetére célozva: „Az emberipályatársi kapcsolatnak mélyen átélt őszintesége, a fenntartás nélküli barátság izzó hőfoka süt ezekből a versekből. Zavartalan szakaszának hatása Szabó

Lőrincre rendkívüli volt.” (Rába György) Mindezt a kikövetkeztethető, sorba rakható tények, események alá is támasztják, de az is biztos, hogy nézeteltérésük és elválásuk az első pillanattól ott lapult kapcsolatukban, s törvényszerűségében kevés ok van kételkedni. Igaz ez akkor is, ha Babits Mihály 1938. március 19-én a következőket írta Illyés Gyulának egyik beszélgetőfüzetébe Szabó Lőrincről: „Az igazi összeveszés abból jött, hogy távollétemben feltörte egy szekrényemet, mert keresett benne valamit.” A szóban elhangzó válasza azonban megjegyezte: „De akkor még gyerek volt.” Mindezt persze csak az elkerülhetetlen artikulációját lehetővé tevő egyik okként lehet figyelembe venni, a konfliktus eredete ennél többször volt: szerepet játszott benne az eltérő mesterségbeli felfogás, mint a kölcsönös csalódás alapja, az egyéniség- és korkülönbségek, valamint a női praktikák, mint felerősítői és tudatosítói a történeteknek.

Nehézzé teszi azonban a szálak felfejtését, hogy az 1918 és 1921 közötti évekről csak Szabó Lőrinc⁹ és Tanner Ilonka (Török Sophie) emlékezései ismertek; Babits csak áttételeken keresztül, fikciósan örökítette meg ekkori érzéseit, Komjáthy Aladár pedig sehogysem. Ugyanakkor a Tücsökzene egyes verseibe, illetve a Szabó Lőrinc prózai írásaiba, emlékezéseibe foglaltak nem minden esetben a valóságnak megfelelően rögzítik a történeteket; az emlékezet és a személyiség fénytörése módosítja, átcsoportosítja és (másképp) értelmezi a tényeket. Ráadásul a nyomtatásban megjelent emlékezések, valamint a múltat újra felépítő Tücsökzene versei a kortársak visszamenőleges memóriáját, sőt: magának Szabó Lőrincnek is későbbi összefoglalóit egyaránt befolyásolták, s mindezek a tények szintjén talán az irodalomtörténészekre is a kelleténél nagyobb hatást gyakoroltak.

Szabó Lőrinc és Babits Mihály életének szorosan összetartozó része három szakaszra osztható. Az első megismerkedésüktől, amely a Kisnapló szerint 1919 januárjában történt, 1919 november/decemberéig, a Gráf Ferenc lakásából való távozásáig tart. Újbóli albérletbe szorulásától 1921 elejéig, Babits házasságáig tart a második, ennek az időszaknak egy részét a Reviczky utcában töltötte. Végül a harmadik ez év nyaráig, elköltözéséig tartott.

1918. november 24-én, tehát körülbelül abban az időben, amikor Szabó Lőrinc a bölcsészkar mellett döntött, Babits Mihály egy riportban a legújabb irodalomról ezt mondta: „Helyrehozhatatlan kárnak tartom, hogy a harcban lévő ifjúság visszamaradt a tanulmányaiban. A költő is folyton-folyvást neveli magát állandó tanulással, s ez az elveszett négy év már pótolhatatlan.” A Fortissimoval kapcsolatos kálváriájának végén pedig így összegzett: „Én most teljesen az irodalomnak adom magam és otthagynom a tanárságot. Szerettem a tanárságot, nagyon sok pedagógiai akarat van bennem, de fárasztó munka volt. Kétféle munkát nem lehet végezni, ezután már teljesen az irodalomnak élhetek.” Az ezt követő egy-két hónapban ismerkedtek meg, s Babits, bár látta és elismerte

Szabó Lőrinc formatechnikáját, versteremtő tehetségét, mégsem javasolta azonnal a megjelenést: „Érni kell, várni” (*Akkor hát szerdán...*), ahogy a Tücsökzenében olvasható. Az 1919-es csonka év folyamán Babits egyedül szerkesztette a Nyugatot, tehát ha megfelelő verset talált volna Szabó Lőrinc termésében, biztosan közölte volna, még a fennállt cenzúra ellenében is. De az 1919-es évfolyamban nem jelent meg Szabó Lőrinc-írás. Babits tehát a tartalmi-formai összetevők, egyszerűbben szólva a gondolatok s megfogalmazásuk általa még művészietlen, nyers részleteit is jól látta, s ez a megjelenési érettségre vonatkozó különbség kettejük között az elköltözésig és azon túl is) megmaradt. De ebben az eltérésben csak pedagógiai problémát látott, s azt gondolta, hogy egyszerű ismeretbővítéssel és némi személyes példával meg lehet változtatni azt a mintát, amelyet Szabó Lőrinc követni s gyakorolni kívánt. Babits Mihály részéről ez a nevelés lehetőségeibe és a (számára) vonzó kultúra erejébe vetett naiv hitnek bizonyult. Illúzióknak azonban Szabó Lőrinc sem volt híján, s a Tücsökzenének azok a részletei, amelyek találkozásuk kezdetét beszélik el, nyilván az egész kapcsolat fényében hangolódtak olyan egyértelműre. Hiszen ismeretségük az első pillanattól alapvető egyenetlenséget hordozott magában: Szabó Lőrinc érvényesülésre törekedett, s Babits Mihály, bár megoldást és mentőkötelet kívánt nyújtani túrhetetlen helyzetű pályatársának (mert annak érezte tagadhatatlanul), de ezt- legalábbis kapcsolatuk első szakaszában –a dolgok fölött álló, gondoskodó, ám részvételen apa gesztusával tette, nem pedig a rokon gondolkodásúak között megszokott hétköznapi szimpátiával. Szabó Lőrinc ezekben a hónapokban sokkal ritkábban volt mellette, mint később, ezért nem is ismerhette meg közelebbről az amúgy is szívesen rejtőzködő idősebb férfit; s a tapasztalt udvarias érdeklődés félrevezette, mert olyan érzést látott mögötte, amely ekkor még nem létezett. Később persze, értelmezve életét, nyilvánvalóan az első pillanattól feltételeznie kellett azt; bár az sem hagyható figyelmen kívül, hogy kapcsolatuk elemzését már ő maga is egyoldalúan végezte el. Hogy a sorsul kapott, aztán lemondásra képtelenül megszeretett egyedüllét mennyire lényeges alkotórésze lett Babits Mihály egyéniségének, azt az is mutatja, hogy egyetemi előadásaiban milyen jelentős helyet szánt az írói magányosságnak. Nála ez több, pontosabban más, mint a fiziológiai körülményekben érzett hiány, ezt a lelkiállapotot a XX. század későbbi filozófusai majd egzisztenciális magánynak fogják nevezni. Maga Babits 1919. június 10-én egy riportban ezt nyilatkozta róla Márai Sándornak: „Az író mindig egyedül van, nem áll a Társ viszonylatában a világgal. Az író egyedül van, és benne van a világ. Ami kívül van, a tárgyak, dolgok, emberek, események nem tartoznak hozzá, nincs is mélyebb közük egymáshoz.”

Látható tehát, hogy egy közösségből kiváló, s egy közösségben feloldódni kívánó, de közösséget nem található szándék került egymás közelébe. Szabó Lőrinc

---

elfogadta a tanítványi, famulusi szerepet, Babits Mihály elfogadta a távoli nevelői feladatot. Ez kapcsolatuk első részében nem terjedt túl az egyetem nyújtotta lehetőségeknél. Ennek oka egyrészt az volt, hogy Szabó Lőrincnek dolgoznia kellett a Hivatalban, hogy megélhessen, Babits előadásai az egyetemi autonómiát védő professzorok ellenállása miatt elég későn kezdődtek meg, végül. A Nyugat és más irodalmi lapok júliusi betiltása miatt nem nagyon volt irodalmi fórum, ahol az értelmes irodalmat közre lehetett volna adni. A hónapok múltával azonban összefűzte őket az egyre erősebb kiábrándultság, amit a politika lényegi változatlansága miatt éreztek. 1919. június 3-án például Szabó Lőrinc ezt írta anyjának: „*az első és legfontosabb volna már: béke és nyugalom; akár vörös, akár fehér.*”

Amikor Babits Mihály megismertette Szabó Lőrincsel az irodalmi élet főbb szereplőit, az már 1919 második felében történhetett, amikor az egyetemi kötelezettségek kurtán-furcsán véget értek, s az írói szervezkedések és az irodalmi élet keretei is újrakezdődtek. Ámde 1919 augusztusát követően a feltörekvő akarat s az egzisztenciális magány mellé lépett a létezésbeli vákuum. Mivel az egyetemi kötelezettségek a politikai változással együtt mindkettőjük számára véget értek, elvileg az új élet kezdésére is lehetőségük nyílt, ámde hamar kiderült, az új hatalom módszereiben csak az előző(k) folytatása. Ezekben a hónapokban családi nehézségei (apja betegsége) miatt hosszabb-rövidebb időket már Komjáthy Aladár is a Reviczky utcában töltött. A közösnek érzett történelmi szerencsétlenség, mindhármodjuk kiábrándultsága, s a nap nap utáni találkozások módosították egyfelől a rászorultságot, másfelől a segítőkészséget. Ezért ajánlotta például Szabó Dezső figyelmébe is mindkettőjüket. Az a kevés idő, amelyet végül Szabó Lőrinc töltött mellette, lassú ismertségét alapozta meg. Talán ezek a hónapok (1919 ősz – 1920 tavasz) lehettek Szabó Lőrinc Babits általi tanításának legintenzívebb hónapjai is; ősszel az egyetemen ugyanis a görög lírával akart foglalkozni, s tervezett előadásainak anyagát ismerhette meg a vele több időt töltő, korábbi tanítványával. Ha így volt, akkor ez mindenképpen kapcsolatuk megerősödésére utal, amelynek azonban kiváltó oka mindkettejük esetében változatlan maradt. Elgondolkoztató azonban, hogy Szabó Lőrinc 1919 decembere és 1920 június elseje között vezetett Kisnaplójában nyoma sincs olyan tanulási szituációnak, amilyent a Tücsökzenében megörökített, s amelyben tanár és tanítvány egyoldalú ismeretátadásban és ugyanolyan számonkérésben kommunikál egymással. Angol nyelvtudásra többek között az Oscar Wilde-, a Shakespeare- és az Omar Khajjam-fordítások miatt volt szüksége, a Shakespeare-szonettekre például 1920 tavaszán kapott megbízást. Május 29-én már arról számolt be Lázár Júliának, hogy megtanult angolul, de nincs szó a levélben arról, hogy Babits Mihály tanított volna (meg), pedig mindenről beszámolt, egyéb Babitscsal kapcsolatos ügyekről is. Az *Angol*

lira című versben említett eset időbeli elhelyezése tehát nehéz, de annyi mindenetre megállapítható, hogy rendszeres angoltanításról nem volt szó, az eset nem lépte át a versben említett (két óra) időtartamot. Persze Szabó Lőrinc prózai írásai azt tanúsítják, hogy Babits inkább megnyilatkozott, amikor tanított, s aztán – nem utolsó sorban a tanítvány hatására – a rendszeres ismeretátadásnak szánt kétszemélyes előadások hamarosan csapongó témájú társalgásokká váltak. Idézet a Kisnaplóból: „*Vitatkoztunk minden elképzelhetőkről. Aztán beszélgettünk a nőkről, a »rendes« és »rendellenes« nemi érintkezésről. Mondhatom, hogy én »rendellenesebb« vagyok nála. De hát ez természete is! Elmeséltük, hogy hogy történt az »első asszonnyal való eset, stb.«* Jellemző az is, hogy – Komjáthy Aladár és Szabó Lőrinc társasága ellenére – 1919 decemberének utolsó napjaiban Babits egy interjúban a következőket mondta Mihelics Vidnek. „ma várunk kell megint, mikor jön az ifjú tehetségeknek új raja, mint csoportos madarak. Bizony ma, a háborús nevelés korában, sokára várhatunk erős kultúrájú nemzedéket. Az ifjak kultúrátlansága szinte megdöbbentő.” Másfelől szembeötlő, a Kisnaplóban, hogy bár Szabó Lőrinc rokonszenvez Babits Mihállyal és számít is rá, de egyben lenéző sajnálatot is táplált iránta, amely nem volt más, mint a fiatalabb férfi körülményeket és lelki indítékokat nem ismerő, vagy azoktól idegenkedő kegyetlensége az idősödő, magányos és ezért kiszolgáltatott idősebbel szemben. Szabó Lőrinc Babits öt felemelő gesztusától saját bizonytalanságait kompenzálva nyomban egyenrangúnak és egyenértékűnek gondolta magát vele, s ezért egyoldalú empátiával – és megszerzett pozíciója féltésével – figyelte őt. Ezt mutatja például az is, ahogyan a Csinszka-kapcsolat végkifejletére viselkedett. 1920. január 20-án a Kisnaplóba a következő bejegyzést tette: „*Mihály Adynéval már kibékiült. Roppant ellenszenves és roppant vonzó nő.*” Csinszka volt olyan érzékeny személyiség, hogy megérezte ezt az ellenszenvet is legyőző, megszerzésre törő vágyat, – persze ő nem hódíttatni, hanem hódítani akart. Ebben az időszakban már előtte is nyilván világos volt, hogy Babits Mihállyal kapcsolatos korábbi elképzelései kivihetetlenek, s emiatt akár jogosan találhatott volna bűnbakot Szabó Lőrincben, mégis csak ennyit írt róla Babitsnak: „Hallom Aladárt keveset látni Veled, Centrálba sokat jársz – és egy – csúnya, szemüveges és kellemetlen fiú állandóan a nyakadon ül. Te pedig szereted és érted a szépet Mihály. Vagy megváltoztál az idővel? Én nem hiszek benne.” Ezeknek a mondatoknak az értelmi összefüggése megkérdőjelezhető, és nem látszik igazolni azt, amit január 28-án Szabó Lőrinc jegyzett fel, mintegy annak bizonyítékául, hogy Babits Mihály szereti őt: „*a múltkor Adyné kívánta tőle kibékiülésük fejében (egy levélben írta ezt), hogy »kapcsolt le azt a csúnya, fekete, pápaszemmes fiút a társaságodból«.* – Persze mondanom se kell, hogy Mihály ebbe nem ment bele, sőt nekem is elmondta a dolgot.” (A Vers és valóságban Csinszka már csak „*kurta feljegyzésben*” mondta: „*csúnya, fekete fiú.*”) Csakhogy Szabó Lőrinc valószínűleg félreértette

---

azt, amit látott, tapasztalt. Babits Mihály ugyanis ez idő szerint, – ahogy ez az élet tartalmára vonatkozó interjúrészei, írásai alapján megállapítható –, nem Szabó Lőrinc társaságát akarta, hanem Csinszkaért nem akarta, s ezért nem teljesítette a Szabó Lőrinc kikapcsolására vonatkozó kérést, ha volt ilyen egyáltalán. Amikor aztán Csinszka a tavasz folyamán Márffy Ödönnel próbálkozott tovább, Szabó Lőrinc azonnal feljogosítva érezte magát Komjáthy Aladárral együtt arra, hogy március 10-én vigasztalásul és Csinszka állítólagos hűtlenségét ellensúlyozandó nagy ovációval egy pompás nőstényt szállítsanak Babitsnak – talán a Frida választékából –, Komjáthy Aladár erre az éjszakára máshová ment aludni. Kérdés, hogyan fogadta Babits ezt a neki szóló áldozatot és lemondást a fiatalok részéről? Mindenesetre a hónap végén Szabó Lőrinc a következőket jegyezte fel: „[Babits] *nagyon levert és szomorú volt. Kétségbeesett, teljesen vigasztalan ember, aki elvesztette egyensúlyát. Nem hisz egyáltalán magában. Féltékeny is kissé mindenkire. Rám is, mondta.*” (Kisnapló). A Szabó Lőrinc által látott féltékenység azonban nem akadályozta meg Babitsot abban, hogy 1919 őszétől, miután Osvát visszatért a folyóirathoz, ne kezdeményezze nála egyik pártfogoltja műveinek közreadását a Nyugatban. Ez azonban számára egyáltalán nem volt könnyű, hiába viselte a Nyugat szerkesztője címet. Szabó Lőrincnek a folyóirattal kapcsolatos későbbi tartózkodása nem is Babitsnak, hanem Osvátnak volt köszönhető. Végül Babits mégis elérte, hogy 1920-ban, előbb az Omár Khajjám fordítások egy részét, majd egy-két szabadverset, később pedig néhány Baudelaire-fordítását közölje a Nyugat. Az év során egyébként Szabó Lőrinc önálló köteteket is meg tudott jelentetni, bár ezek csak műfordítások voltak. Egy-egy Charles Baudelaire- és Oscar Wilde-gyűjtemény. Babits Mihály segítőkészségét mutatja, hogy 1920 nyarától, ahogy előtte Komjáthynak alkalomilag, most Szabó Lőrincnek is felajánlotta lakása biztonságát addig, ameddig személyes sorsa jobbra nem fordul.

Mivel Szabó Lőrincnek 1919 november közepétől nemcsak munkahelye, de rendes lakása sem volt, íróársai közül többen segíteni akartak és segítettek is rajta. Például Móricz Zsigmond, aki megkérte, hogy lányait, Virágot és Gyöngyit segítse a tanulásban. A fiatal költő ezt a lehetőséget örömmel fogadta, de amint kiderült számára az evvel járó kötöttség, hamar szabadulni kívánt attól.

A következő hónapok, amelyekben az azonos lakásra koncentrálódó élet az eddiginél is több beszélgetésre adott alkalmat, elmélyítette Szabó Lőrinc és Babits Mihály barátságát. Ezt Babits megnyilatkozásai is mutatják. 1920. október 23-án, november 15-én és november 24-én ugyanis Centrál-beli közös vacsorájuk után beavatta Szabó Lőrincet élete néhány bizalmas eseményébe és érzésébe, ezek a vallomások ma Babits Mihály életének fontos forrását jelentik, s egyben Halálfiái című regényének közvetlen előzményének tekinthetők, amiből a következő év nyarán, Török Sophie-val kötött házassága után bontakozott ki a

---

regény első változata. Babits közlékenységének és vallomásosságának határát jelzik azonban, hogy például miről nem szólt: a titokzatos, Fogarasi Emmáról, Kiss Böskéről, Révész Ilusról; egyszóval nagy, de beteljesületlen szerelmeiről és talán beteljesült, de szerelem nélkül maradt kapcsolatáról. Másfelől a közelség egymás pontosabb és teljesebb, az addigától eltérő intenzitású megismerését is lehetővé tette. Mindazokat a mentalitásbeli különbségeket, amelyeket eddig csak távolról figyeltek, most nap, mint nap közletről láthatták egymásban, emiatt az eltéréseket regisztráló érzések több okot találhattak, s meg is erősödhettek. Törvényszerűnek látszik mindkét részről már ekkor bizonyos csalódás jelenléte. Ezt azonban elfedte még (elsősorban önmaguk előtt) az irodalom gyakorlása, valamint a pontosan meg nem határozható tanulási szituáció: a magánéletbeli különbözést, az alkati és felfogásbeli eltéréseket palástolta a közös munka (Erato, Baudelaire-fordítás) kényszere és feladata. Életük közös kerete mellett persze mindketten (és Komjáthy Aladár is) megőrizték külön színhelyeiket és munkáikat is, Szabó Lőrinc ekkor például Shakespeare szonettjei magyar változatának elkészítésével is birkózott.

Ezt a munka összekovácsolta négyhavi egységet szakította szét török Sophie megjelenése 1920 őszén. Ő ez idő tájt hivatalnokként dolgozott, munkahelyi és családi körülményeinek kiszolgáltatva, az önálló életre törekedés ambíciójával, s mint Kaffka Margit vagy Csinszka, ő is közlési vágya, mondani- valója artikulálásának lehetőségében látta megkapaszkodásának egyetlen esélyét és élete beteljesülésének zálogát. Néhány versközlési próbálkozásának kudarc után elhatározta, hogy nem adja alább, a Nyugatnak fogja elküldeni verseit, s személyesen Babits Mihályt fogja megkérni az alkalmasság eldöntésére: ambíciója semmivel sem volt kevesebb, mint Szabó Lőrincé két évvel korábban. De elég ügyefogyottan kezdett a megvalósításhoz, először a Baross kávéházban kereste Babitsot, ahová akkor ő nem járt, aztán a Szabóky utcába ment, ahonnan már 1916-ban elköltözött. Végül 1920 november elején mégis bekopogtatott ő is a Reviczky utcai lakás ajtaján, ahol első alkalommal vigasztalan legénylakás képét látta, s személyes találkozás híján csak pársoros üzenetet tudott hagyni. November 12-én újból próbálkozott. Babits, Komjáthy Aladár és Szabó Lőrinc előző este színházban voltak, ezért aludtak, amikor becsöngetett: a két fiatal az első, Babits a belső szobában. Megérkeztekor lázas rendcsinálás kezdődött odabent, majd megismerkedhetett Babitscsal is, aki, mint korábban Szabó Lőrincet, őt is újbóli személyes megjelenésre invitálta. A fiatal beszélgetésük alatt a kulcslukon keresztül leskelődtek. Hogy Babits véleménye a hozott versekről s a látott személyiségről mi volt, azt közvetlenül nem lehet tudni, s talán érthető is, hogy erről sem írt soha, fikciót többé-kevésbé kizáró elbeszélésben. Az viszont fejtételezhető, hogy az emberi kapcsolatokra vonatkozó lelki beállítódása nem változott, s kötelező udvariassággal, ám semmitmondó

részvétlenséggel fogadta az új jelentkezőt. Török Sophie viszont följegyezte, hogy Babits érdeklődését Szabó Lőrinc keltette fel iránta, aki erotikus verseket író nők utáni kíváncsiságában olvasta el a házigazdának írt leveleket, s hívta fel rá a címzett figyelmét. A közlés valóságtartalma elfogadható; s az hogy a címzett érzéketlen volt arra, hármójuk közül ki olvassa még el a neki szóló leveleket, egyértelműen az érdektelenséget mutatja. Az már más kérdés, hogy ezt a közömbösséget Szabó Lőrinc így értelmezte: Babits a levélíró(ka)t átengedi neki. Ezért Török Sophie november 29-i, harmadik látogatásakor amíg Babits telefonált, gyors ismerkedésbe, majd beszélgetésbe kezdett a fiatal lánnyal. A látogató, aki verseit mindenáron a Nyugatban akarta viszontlátni, azonnal felfogta, hogy e célja elérésében Szabó Lőrinc szövetsége lehet, hiszen „ez a kalandvágyó, esetlen, zöld ifjú azt fogja tenni, amit én akarok.” Török Sophie hagyta hát, hogy Szabó Lőrinc udvaroljon neki, Babits azonban Török Sophie szempontjából rosszul reagált: Szabó Lőrinc gyors hódítását láva, az indítékokat és a tartalmat nem ismerve, azt gondolta: „hát ez is csak *olyan?*” November végén, december elején Török Sophie és Szabó Lőrinc gyakran találkoztak kávéházakban, ahol a közös témák nagy részét a távollévő Babits Mihály jelentette, hiszen Szabó Lőrinc is ezen az úton látta célját leghamarabb elérni. Török Sophie szerint december nyolcadikán már azt tervezték, hogy össze fognak házasodni, ugyanis ő mindenféleképpen meg akart szabadulni otthoni sivár környezetéről, s ezt csak házasság útján látta kivitelezhetőnek; Szabó Lőrinc pedig azonnal felajánlotta, hogy majd ő lesz a másik fél. (Ennek kivitelezéséhez kellett neki a szülői engedélyt megkérnie. Kérdés azonban, hogy az év végén, amikor Mikes Klárával kötött házasságot, miért nem volt szükség erre? Hiszen a nagykorúságot jelentő 24. évet még ekkor sem töltötte be?) Igaz, tette hozzá Török Sophie az utókornak „nem volt kellemetlen a gondolat [ti. Szabó Lőrincnek], hogy engem bírhat, másrészt (mégis, ki tudja) szabad is akart maradni.” Ezt a felfogást Szabó Lőrincnek Mikes Klárával kötött házassága is alátámasztja. Persze török Sophie is csupán látszatházasságot tervezett, amelytől megkötése után nem sokkal, egy kellő előkészítéssel megrendezett hűtlen elhagyás vagy tettenérés indokával könnyen meg lehet szabadulni. Saját elbeszélése szerint ebben az időben még Babits iránt mély és meghatott hódolatot érzett, – vagyis szerelmet nem –, Szabó Lőrincsel pedig pajtáskodott, de ezekben a napokban kosarazta ki egy nagybirtokos kérőjét, emellett még szerelmes is volt valaki másba, akivel nem akart szakítani; teljes volt hát az érzelmi zűrzavar benne. Szabó Lőrinc, mivel más lakhelye nem volt, Török Sophie-t is a Reviczky utcába akarta vinni; Babits Török Sophie viselkedését látva a házasságot ellenezte, de az odaköltözést nem; azaz féltette Szabó Lőrincet, de befolyásolni döntését nem akarta. Szabó Lőrinc és Török Sophie (névleges) egybekelésüket egész decemberben tervezték, Török Sophie azonban kikötötte, hogy

---

szerelméről nem hajlandó lemondani. Itt azonban hiba van az elbeszélésben, mert ha valami eleve névleges, akkor miért kellene kikötést tenni a függetlenségre? Valószínűsíthető, hogy terv ide, terv oda, Szabó Lőrinc meg akarta kapni azt, amiről úgy gondolta, hogy neki jár. December folyamán kávéházakban találkoztak, s a tanítvány, ahogyan mesterétől látta, „Verstani leckéket adott, felolvasott George-, Hoffmanstahl-, és Liliencron-verseket, Mihály verseire is felhívta a figyelmemet.” Török Sophie egy alkalommal elment vele a Reviczky utcai lakásba is, de az ott történekről nem esik említés. December nyolcadikán viszont Babits hívta meg őt délutáni beszélgetésre. A „szerkesztő úr” megszólítást ekkor cserélték fel a tegeződésre. Uzsonna után azonban Babits otthagyta őket a lakásban (lehetséges, hogy megbeszélték előre, de valószínűbb az idősebb lemondó tapintata), ahonnan Török Sophie is „undorodva és szomorúan” ment haza később. Január 6-án Török Sophie újból a Babits nélküli Reviczky utcai lakásban járt, másnapra viszont ismét Babits Mihály hívta meg őt. Mivel Török Sophie-t szerelmi érzései még ekkor is máshoz kapcsolták, Babits itt tapasztalt viselkedésében „a nagy ember kegyét” érezte; a fiúk követeléseit pedig ingerülten háritotta el magától. Viselkedése azonban mégsem lehetett teljesen egyértelmű, hiszen Szabó Lőrinc és Komjáthy Aladár – ugyanavval a meggondolással, ahogyan a Csinszkával esett szakítás után diadalban szállítottak Babitsnak egy kiváló női példányt –, most Török Sophie-t akarták megfogni neki. De Török Sophie éles szemű megfigyelésének is lehetett alapja, Szabó Lőrinc „az én szerelmemet akarta fölhasználni, hogy eltörölhetetlenül Mihályhoz kapcsolódhasson.” Ezt követő hétfőn Babitscsal és Szabó Lőrincsel moziban voltak, kedden pedig – egy találkáját elkésve –, Török Sophie merész ötlettel bement a Centrálba. Itt az írók nagy ovációval fogadták, Babits azonnal odaszaladt hozzá, Szabó Lőrinc pedig nyomban elbeszélte mindenkinek, hogy a csinos fiatal lány a szerkesztő menyasszonya. A különasztalnál beszélgetve Török Sophie némiképp logikátlanul számon kérte Babitstól, hogy miért rontotta el Szabó Lőrincsel közös tervüket, ami egyébként is formáság lett volna csupán. „Mihály sebesen rajzolgatott a márványasztalra: van egy más megoldás is [...] az a megoldás lehetne..., hogyha hozzám jönnél feleségül!” Török Sophie-nak a történetekhez időben közelebb megörökített változatának egy részét gyöngítheti, hogy Szabó Lőrinc esetleg nem kezdettől volt rá féltékeny, csak miután kiderült, hogy helyette Babits Mihály jön számításba; ha ugyanis kezdettől Babits lett volna a cél, Szabó Lőrinc kezdettől kizárólagosságra törekedett volna.

Török Sophie emlékezéseiben nincs nyoma, de ez a lehetőség, – bár korábban megfordult a fejében –, teljesen váratlanul érte; mintegy kéthónapos ismeretségük eseményei következtében gondolni sem mert rá. Meglepetése váratlanul érte; mintegy kéthónapos ismeretségük eseményei következtében gondolni

sem mert rá. Meglepetése nyilvánvalóan nagy volt, el lehet képzelni a megközelíthetetlennek hitt szerkesztő ajánlatának hatását. Idősebb korában Török Sophie úgy emlékezett, hogy Babits leánykérése a valóságosnál egy-két héttel később volt; az emlékezet működése, amely javítani akart az idő rövidségén, egyértelműen mutatja a helyzet abszurditását. Szabó Lőrinc elképedése is óriási lehetett, látva az előtte is rejtett indítékú cselekedet gyorsaságát, bár ez számára esetleg egy terhesnek érzett, könnyen véglegessé válható kapcsolattól való szabadulást is jelentett. Bámulatánál csak csalódása lehetett nagyobb, mert akadt olyan személy, aki fontosabb lett Babits Mihály életében, mint ő. Utólag a tőle való eltávolodásnak egyik okát is e házasságban látta. Nyilvánvaló, hogy ezt a váratlan lehetőséget a feleség minden rendelkezésre álló eszközzel védeni igyekezett, és védenie is kellett, főleg Szabó Lőrincnek attól a Babitsra gyakorolt, a másokra nemre vonatkozó erotizáló hatásától, amely a Kisnapló soraiban is megmutatkozik. Ez részéről jogos volt; hibázott azonban, ha és amennyiben ezt az irodalomra is kiterjesztette. Szabó Lőrinc és Babits Mihály környezetében más sem tudott azonban arról a két okról, amely egész biztosan befolyásolta a váratlanságot és gyorsaságot. A Nyugat szerkesztője egész életében nagy jelentőséget tulajdonított bizonyos, egyszer már megtörtént eseményeknek, jelentős következtetéseket vont le azokból, életében számtalan példa akad erre. Mivel Ady Endre 1915-ben, házasságkötése idején 38 éves volt, ez biztosan befolyásolta az 1921-ben szintén 38 éves Babitsot; ha ebben az évben nem, akkor már soha nem lesz családja. (Nem beszélve arról, hogy Csinszka is 1920 augusztusában házasodott meg másodszor.) A polgári szertartás gyorsaságát az motiválhatta, hogy családját és főleg anyját kész helyzet elé állítsa, s ne kelljen szembesülnie és elviselnie a különféle indokú lebeszéléseket. Elhatározása váratlanságának azonban legfőbb okozója a hirtelen fellobbanó szerelem, s kísérője, a korábbi évek lelkiállapotától való szabadulás vágya volt. Mindezt alátámasztja férj és feleség itt nem részletezhető levelezése is.

Török Sophie beköltözése a Reviczky utcába, a viszonylag nagy lakás ellenére is megnehezítette a kölcsönös alkalmazkodást. Török Sophie-t ezenkívül zavarhatták a lakásban Szabó Lőrincsel kettőben töltött órák emlékei is, – bármi volt is azok kimenetele. Szabó Lőrinc első közös szekszárdi útjuk, s nászútjuk alatt (március 8–április 3) őrizte a lakást, intézte a felmerült ügyeket. Talán ekkor történt a beszélgető füzetekben említett eset, de a két férfi egymás iránti érzéseinek lazulásában ez csupán hivatkozási indokként értékelhető. Török Sophie megjelenése mellett ugyanis hasonló jelentőségű lehetett, hogy az április elsejei Nyugatban megjelent Szabó Lőrinc hét verse, amelyekben először mondta ki: elhagyja választott és pártfogó mesterét. Persze az érzelmi zavarodottság itt is tetten érhető. A közleményt két, sodró ritmusú szabadvers vezeti be, némiképp Walt Whitmann nyomdokain. Hangvétélük, alapgondolatuk azonban ellentétes

egymással. Míg az *Élet zenéjét, Ritmusok életét!* című versben ez olvasható: „*Nem verék csinált muzsikáját, szabályosan billegő jambusokat, útált émelygést, tengeri betegséget: / élet zenéjét, ritmusok életét! [...] rugalmas izmokat, a vér pezsdülését, eleven élet zsongó ütemét: / élet zenéjét, ritmusok életét!*”; addig az OH TISZTA ÉLET, BOLDOGSÁG!-ban többek között ez áll: „*valami megfoghatatlan szomorúság esője zsong bennem, [...] csak nyugalomra vágyom: kiszökni az életből és meztelen lélekkel futkározni a harmatos fűvön. / [...] öl, aki harcol, és én irtózom a vértől, és a cifra szavak hidegen hagyják azt, aki szenved.*” Mintha megírásuk idején nem tudott volna még dönteni Babits példájának követése vagy elutasítása között. E két verset egyébként Szabó Lőrinc sem ekkor, sem később, egyetlen életében megjelent kötetébe sem vette fel. Belefoglalta viszont a többi egy év múlva megjelent első kötetébe. Amikor később (1938 után) első négy kötetének verseit az akkor időszerűnek érzett poétikai állásfoglalásának megfelelően átírta, ezek szövegén is hajtott végre változtatásokat. Amikor pedig az ötvenes évek közepén elkezdte írni a verseire vonatkozó kommentársorozatot, azt is feljegyezte, amit versei jobb megértéséhez, tartalmilag, formailag, keletkezéstörténetileg fontosnak tartott. A filológia számára tehát bőséges anyag maradt fenn, amelynek segítségével komplex módon közelíthetők meg Szabó Lőrinc versei. Úgy tűnhet tehát, hogy Szabó Lőrinc életművének további gondos és példázatos feldolgozása előtt semmiféle akadály nincsen, csak követni kell mindazt, amit a költő az utókorra hagyott. Ez igaz is. De azért nem árt némi elővigyázatosság.

Azok a versek, amelyek 1921. április elsején jelentek meg a Nyugatban, s belekerültek a Föld, erdő, Isten kötetbe is, itt, az első megjelenés helyén címekkel rendelkeznek, s e címek nem egyeznek meg a kezdősorokkal. Ezt azért kell megemlíteni, mert az 1922-es kötetben címek nem találhatók, az egyes versek római számokkal vannak egymástól elválasztva. A címek oka nyilván az lehetett, hogy a Nyugat címtelen verseket nem közölt, de az is biztos, hogy 1921-ben nem volt még készen, a kötet szerkezete, ciklusrendje, elvileg a két első vers is belekerülhetett még ekkor. Amikor pedig Szabó Lőrinc első kötetének szövegeit átírta, a Föld, erdő, Isten versei címet kaptak; e versek esetében a későbbi cím nem egyezik meg a nyugatban olvashatókéval. A Szabó Lőrinc-filológia egyik érdekes kérdése lehet a költő címadásának vizsgálata, elemzése; nem beszélve az esetleg levonható poétikai következtetésekkel. A kötet ugyanis egy történet, egy lelki átalakulás elbeszéléseként is olvasható, s ebben az esetben a címadást vajon nem kell-e, nem lehet-e az önéletrajzi jellegű prózai írások megjelenése mellett a Tücsökzene felé vezető út elejének tekinteni? A Nyugatban Vers a hajnali erdőről (átírt címe: Hajnali Himnusz) című vers azonban más problémát is felvet, amelynek eredete szintén filológiai, hatásköre azonban a magyarázatok egészét, a mögöttük tetten érhető állásfoglalást is érinti. A kötetben közreadott és a később átírt változat szövege között,

egy sort leszámítva szinte csak központoszási különbségek vannak. A vers mögött álló élmény jelentős hatást gyakorolhatott Szabó Lőrincre, amelynek továbbélése miatt tartott szükségtelennek nagymérvű változtatást, hiszen a kötet címét is tulajdonképpen e vers részletei adják. Ezt a kiemelkedő élményt a Vers és valóság-ban maga a költő is megerősíti, majd az egészhez még egy rövid bekezdést fűz: „Ez a vers mintegy félévvel Ilonkával való megismerkedésünk után íródott. A kapcsolatunk akkor már tulajdonképpen nem volt zavartalanul boldog, hiszen a panteista rajongás nem is nagyon beszél a személyes szerelemről”. A baj csak az, hogy Török Sophie és Szabó Lőrinc 1920. november 12-én ismerkedtek meg egymással, s a szerinte mintegy félévvel később keletkezett versnek tehát körülbelül májusban, május elején kellett íródnia, ami azért lehetetlen, mert az április elsejei Nyugatban jelent meg, amelybe legkésőbb március huszadika után le kellett adni azt. A vers természetesen keletkezhetett még a november 29-e és december 26-a közötti időszakban is, amikor Török Sophie és Szabó Lőrinc összelelegedtek, s tervezték a „házasságukat”. Török Sophie említi is egy kirándulás szándékát, de azonnal hozzáfűzi, hogy esett az eső, nem lett belőle semmi. Babits Mihály és Török Sophie házassága után a versnek élménybeli kiváltása oka fogyottá vált. A megírás persze a fentiekől függetlenül lehetett májusban is, de ebben az esetben, ha az *akkor* a csak november-decemberben elképzelhető kirándulásra vonatkozik, megerősíti kettőjük korai ellentétét, s nem adja magyarázatát tervezett „álházassági” egyetértésüknek. Igaz, kirándulni lehet úgy is, hogy a két fél között a barátság nem zavartalan, de akkor mi támasztja alá a vers felhőtlen panteizmusát? Idáig eljutva a gondolatmenetben, a vers nyelvi elemeinek és formai mélystruktúráinak elemzése során, amely után kiderül, hogy ez inkább egy nyári/őszű vers és semmiképpen nem egy őszi/téli, felvetődhet végső következtetésként: valóban egy Török Sophie-val közös kirándulás élménye váltotta ki ezt a verset? Nem csupán a múltmagyarázó gesztus rántotta így össze valóság és képzelet tényeit?

Am ezek a kérdések csupán az utókort érdeklik. Világos volt azonban az érintettek számára az utolsó három vers üzenete. Ezek a *Föld, erdő, isten XXXII.*, *XXXIII.*, és *XXXIV.* számú verseit, a Nyugatban a *Legyünk mi is egyszerű emberek* (átírás után: *A Föld barátai*), *Kacagó Dionysos* (átírás után: *A barbár tanítvány*) és a *Hemperegve a porban, A fényben* (átírat után: *Torzonborz, Fekete állat*) címeket viselték. A három vers egy-egy fokozata a bejelentett eltávolodás indulatának: az első a csalódásnak, a kiábrándulásnak, a második a határozott szakításnak, a harmadik a választott és felmutatott különbségnek. Ezeket a sorokat nem lehetett csak egyféleképpen érteni: „Nem maradok veled; patás kenturokhoz / indulok a vadonba / s a mezei nők vig / lakásába este cimboráimmal a tűznél / leheveredve telt tömlők és duda mellett / dalolok nekik.” „Jobb volt, barátaim, jobb, igazán, jobb volt a testnek örülni, / [...] már únom a lelket, a finom s ravasz észet.” Valószínű az

ehhez hasonló sorokkal kapcsolatban írta Szabó Lőrinc április 28-án Lázár Júliának Babits Mihályról: „ő nagy ellensége az én gondolataimnak”. Szabó Lőrinc később első kötetéül szervezett verseinek anyagából 1921-ben még két alkalommal jelent meg válogatás a Nyugatban. De az áprilisi közlés tulajdonképpen már a tanítványi barátság végét jelentette, érdemben hozzátenni semmit sem lehetett, – nem is kellett. Kétféle habitus voltak, bár mindketten elszántak keresték a versbeli gondolat végső kifejezését. Ám amíg Babits Mihály e keresés állomásait kortársaival nem osztotta meg, s inkább várt a közléssel addig, amíg úgy nem érezte, hogy most már tökéletes az alkotás; addig Szabó Lőrinc szinte mindig, már az ihlet melegében, az első érzés után papírra vetve közreadta verseit, vállalva evvel a későbbi megjelenések szükségszerű javításait, – mert egy végső tökéletességhez ő is ragaszkodott –, s teljesítve a korábban felvett előlegek törlesztéseit. A szellemi kapocs, amely összefűzte a mestert és a famulust, s amely sikertel ellenállt az egyéniség- és korkülönbségeknek, s nem (vagy alig) engedett a női praktikáknak, kudarcot vallott a mesterség értelmére vonatkozó felfogáskülönbség miatt.

A Babits-házaspár itáliai útjának befejeződése után Szabó Lőrinc még néhány hónapig a Reviczky utcában maradt, de ősszel már egy új albérlet nehézségeivel kellett szembenéznie. Babits Mihály pedig a Virradat november 13-i számában többek között a következőket nyilatkozta: „A mai nemzedéknek sok tekintetben könnyebb a startja, mint a mienknek. Ők már a mi fegyvereinkkel harcolnak. Tőlünk tudják, hol és mit lehet találni a régieknél. Kész nyelvet örököltek tőlünk [...] reméljük (e egyes példák után van is okunk remélni), hogy a minket követők nem fogják úgy sárba ejteni a mi fegyvereinket, mint az előttünk lévők sárba ejtették az Arany János fegyvereit. Örömmel látjuk, hogy a mai fiatalok, legalább az értéke-sebbje, politikai és irodalmi pártkülönbség nélkül mitőlünk tanultak s a mi eszközeinket használják.” Illúziója nyilvánvaló: minden következő nemzedék egyszerre megtart ugyanis és sárba is ejt, de sem ezt, sem azt nem az előző nemzedék szájíze szerint. Babits részéről a mentori segítőkészség helyére a pályatársi szolidaritás lépett, amely megőrizte ugyan a magánemberi érzéseket, – erre például a Szabó Lőrincnek ajándékozott saját műveibe írt dedikációk utalnak –, de a költői teljesítményt már a pártatlanságra törekvő kritikus szemével mérte fel.

JEGYZETEK

1. Életrajzi adataihoz felhasznált legfontosabb források: KABDEBÓ Lóránt: *Szabó Lőrinc lázadó évtizede*. Bp., 1970. Szépirodalmi; STEINERT Ágota. *Küzdelem a harmóniáért*. Bp., 1971. ELTE; RÁBA György: *Szabó Lőrinc*. Bp., 1972. Akadémiai; KABDEBÓ Lóránt *Útkeresés és különbélke*. Bp., 1974., Szépirodalmi; SZABÓ Lőrinc: *Napló, levelek, cikkek*. (Sajtó alá rend.: Kabdebó Lóránt) Bp., 1974. Szépirodalmi; [SZABÓ Lőrinc] : *Érlelő diákévek*. Napló, levelek, dokumentumok. (Sajtó alá rend.: Kabdebó Lóránt.) Bp., 1979. PIM-NPI; KABDEBÓ Lóránt: *Az összegzés ideje*. Bp., 1980. Szépirodalmi KABDEBÓ

- Lóránt: *Szabó Lőrinc*. Bp., 1985. Gondolat; SZABÓ Lőrinc: *Bírákhoz és barátokhoz*. Napló és védőbeszéd 1945-ből. (Sajtó alá rend.: Kabdebó Lóránt.) [Bp.], 1990, Magvető; SZABÓ Lőrinc: *Vers és valóság*. Összegyűjtött versek és versmagyarázatok. (Szerk., a szöveget gondozta, az utószót és a lábjegyzeteket írta Kabdebó Lóránt, 1–2. köt.) Bp., 1990. Magvető; *Harminchat év*. Szabó Lőrinc és felesége levelezése 1. 1921–1944. 2. 1945–1957. (Sajtó alá rend.: Kabdebó Lóránt, 1–2. köt.) Bp., 1989–1993, Magvető; *Huszonöt év*. Szabó Lőrinc és Vékesné Korzáti Erzsébet levelezése. (Sajtó alá rend.: Kabdebó Lóránt, Lengyel Tóth Krisztina.) Bp., [2000], Magvető; *Homlokodtól föl-felé*. In memoriam Szabó Lőrinc. (Vál., szerk., összeáll.: Domokos Mátyás.) [Bp.], 2000, Nap Kiadó.
2. Babits Mihályra vonatkozóan: ÉDER Zoltán: *Babits a katedrán*. Bp., 1965, Szépirodalmi; PÓK Lajos: *Babits Mihály alkotásai és vallomásai tükrében*. Bp., 1967, Szépirodalmi; KARDOS Pál: *Babits Mihály*. Bp., 1972, Gondolat; *Babits Mihály beszélgetőfüzetei*. (Sajtó alá rend.: Belia György, 1–2. köt.) Bp., 1980, Szépirodalmi; RÁBA György: *Babits Mihály*. Bp., 1983, Gondolat; SOMOGYI Ágnes, W.: „...külön tér ... külön idő ...” Babits Mihály fényképei. Bp., 1983, NPI; BABITS Mihály: „Itt a halk és komoly beszéd ideje.” Interjúk, nyilatkozatok, vallomások. (Szerk.: Téglás János.) Celldömölk, 1997, Pazu-Westermann Kiadó.
  3. *Kedves Csinszka! Drága Mis!* Babits és Csinszka levelezése, 1919–1920. (Sajtó alá rend.: Nemeskéri Erika.) Bp., 1994, Pesti Szalon Könyvkiadó.
  4. Fennmaradt levelezésük egy része: BUDA Attila: *Babits Mihály és Újpest*. = Újpesti Helytörténeti Értesítő, 1994. (március) 2/3–44. p. Leveleik a későbbi időkből az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, illetve a Petőfi Irodalmi Múzeumban találhatóak.
  5. KOHÁRY Sarolta: *Flóra és Ilonka*. Bp., 1973, Magvető; „Most én vagyok hang helyetted ...” Török Sophie Babits Mihályról. (Sajtó alá rend.: Téglás János.) Bp., 2000, Palatinus Kiadó.
  6. Részlet Ady Endre: *Aki helyemre áll* című veréből: „Átkozott legyen az, / Aki helyemre áll majd, / Innyére méreg hulljon, / Két szeme megvakuljon.”
  7. HELLER Ágnes: *Bicikliző majom*. Bp., 1998, Múlt és Jövő. 93.p.
  8. E sorok írójának nem szándéka semmiféle, esetleg még létező érzékenységet megbántani, pláne megsérteni. De azt sem gondolja, hogy ezekről a dolgokról ne lehetne beszélni.
  9. Szabó Lőrinc: *Vers és valóság* című emlékezés- és magyarázatgyűjteményének a vonatkozó, *Bizalmas adatok és megjegyzések* című része még kiadatlan.